

Бібліяграфія

Крыніцы

- Галоўны архіў старажытных актаў у Варшаве F 57 В 54 51, F 5 В 66-3402.
F 2 DC 35, 46, 99, 120.
- Камеральны архіў, 113.
Архіў Польскага каралеўства, 149-152, 171, 180, 205, 208, 209, 232, 233, 237, 309, 315, 322.
Архіў Патоцкіх, 104, 279 т. VI.
Акты Чатырохгадовага сойма, 14.
Т.зв. Літоўская метрыка, IX 27, 44; VII 164, 165, 169, 171—174.
- Аддзел старадрукаў бібліятэкі Вільнюскага ўніверсітэта**
№ 16848 (2), 16849, 16853, 24722, 24723, 24724, 24727, 24728, 24730, 24732, 24733, 24735, 24741.
- Літоўскі дзяржаўны гістарычны архіў**
СА 894-896, 4540, 4151, 6491, 6492, 6113 (Ф. 344 воп. 1 спр. 6113), 13807, 13875, 14219 (Ф. 79 воп. 1 спр. 22), 14574, 15163, 15378, 15383, 15384, 18357, 18505, 18533, 18535, 18572, 18626, 18627.
Ф. 4 воп. 2 спр. 8, 12, 15-35, 40, 44-53, 55-59.
Ф. 11 воп. 1 спр. 18, 123 (СА 2780), 124 (СА 2781), 155 (СА 2812), 332 (СА 4056), 333 (СА 4057), 722 (СА 3385), 1005 (СА 3709); 1006 (СА 3713), 1343 (СА 4067), 1353 (СА 4077), 1533 (СА 11629), 11552 (СА 11649).
Ф. 11 воп. 2 спр. 20, 29, 31, 43, 71, 82, 140, 157, 227, 286, 288.
Ф. 21 воп. 1 спр. 149 (СА 4806).
Ф. 25 воп. 1 спр. 34
- Бібліятэка Чартарыйскіх у Кракаве
№ 735, 736, 921, 968, 1177, 1178, 3508.
- Аддзел Рукапісаў Ягелонскай бібліятэкі**
№ 955, 7208.
- Навуковая бібліятэка ПАУ і ПАН у Кракаве**
№ 568, 4507, 6130, 6136, 6172.
Аддзел рукапісаў бібліятэкі Вільнюскага ўніверсітэта

(СА 4153), 35 (СА 4154), 36
(СА 4155), 37 (СА 4156).
Ф. 694 воп. 1 акт 3985.
Ф. 1135 воп. 23 спр. 53.
Ф. 1282 воп. 1 спр. 4467,
4533, 4616, 4678, 5317, 5912,
6910, 10029, 10709, 10721.

Бібліятэка Акадэміі навук Літвы ім. Урублеўскіх

F 8-46 (F 136-80).
F 17-282.
F 43-241, 1093.
F 136-81.
F 273-1348.

Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Гародні

Ф. 886 воп. 1 спр. 1, 3.

Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі

Ф. 1710 воп. 1 спр. 32.
Ф. 1711 воп. 1 спр. 71, 72.
Ф. 1730 воп. 1 спр. 56.
Ф. 1731 воп. 1 спр. 57.
Ф. 1732 воп. 1 спр. 12, 13.
Ф. 1733 воп. 1 спр. 64.
Ф. 1736 воп. 1 спр. 40.
Ф. 1737 воп. 1 спр. 59.
Ф. 1741 воп. 1 спр. 40.
Ф. 1755 воп. 1 спр. 196.
Ф. 1757 воп. 1 спр. 12, 13.

Ф. 1761 воп. 1 спр. 15.
Ф. 1794 воп. 1 спр. 1.
Ф. 1816 воп. 1 спр. 18, 20.
Ф. 1825 воп. 1 спр. 18.
Ф. 1886 воп. 1 спр. 1.
Ф. 1887 воп. 1 спр. 1-5.
Ф. 1889 воп. 1 спр. 1-15.
Ф. 1891 воп. 1 спр. 1-2.
Ф. 1892 воп. 1 спр. 1.
Ф. 1893 воп. 1 спр. 1.
Ф. 1894 воп. 1 спр. 1-6.
Ф. 1895 воп. 1 спр. 1-3.
Ф. 1922 воп. 1 спр. 1.
Ф. 1923 воп. 1 спр. 1.
Ф. 1938 воп. 1 спр. 1-2.
Ф. 1939 воп. 1 спр. 1.

Расійскі дзяржаўны ваенна- гістарычны архіў у Маскве

Ф. 349 воп. 12 спр. 1485.
Ф. 846 воп. 16 спр. 21872.

Друкаваныя крыніцы

Addytament do «Gazet Wileńskich» 19.05.1792.

Акты Виленской Археологической Комиссии, т. 2, Вильна, 1867; т. VII, Вильно, 1874; т. XIII, Вильно, 1886.

Акты, относящиеся к истории Западной России, т. 3, Санкт-Петербург, 1848.

L. Wesu, *O pismach i projektach handlowych*, «Dziennik Handlowy», 1787, R. II, cz. 1-2, s. 49-62.

- J. Bernoulli, *Podróż po Polsce // Polska Stanisławowska w oczach cudzoziemców*, t. 1, Warszawa, 1963.
- A. Chrzęszczewski, *Pamiętnik oficjalisty Potockich z Tulczyna*, wyd. J. Piechowski, Wrocław, 1976.
- W. Coxe, *Podróż po Polsce 1778 // Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców*, t. I, oprac. W. Zawadzki, Warszawa, 1963.
- Dzieje Dobroczynności krajowej i zagranicznej z wiadomościami ku wydoskonaleniu jej służącymi*, R. I, Wilno, 1820, R. III, Wilno, 1822.
- B. Dziekoński, *Zasady o rolnictwie, rękodzielactwie, i handlu, poprzedzające projekt ekonomiczne stosowane do Konstytucji Komisji Cywilno-Wojskowej, pożyteczne dla osób komisyjnych, jako i dla innych właścicieli dóbr // Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*, oprac. J. Woliński, J. Michalski, E. Rostworowski, t. I, Wrocław, 1955, s. 491-541.
- J. A. Jabłonowski, *Heraldica to jest osada klejnotów rycerskich i wiadomość znaków herbowych dotąd w Polsce nieobjaśniana*, Lwów, 1748.
- Jak wiele od pomyślności miast zawisła powszechna szczęśliwość kraju i jak wiele rząd starać się powinien o ich zakwiecenie*, «Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny», 1790, R. IX, cz. 3, s. 179-202; cz. 4, s. 275-331.
- «Gazeta Narodowa i Obca», 1791, № 52.
- «Gazeta Warszawska», 1792, № 55.
- «Gazety Wileńskie», 1791, № 53; 1792, № 4, 5, 10.
- Katalog osób podających się za kandydatów do zasiadania w Komisji Cywilno-Wojskowej w województwie mińskim jeżeli to prześwietnemu województwu zdawać się będzie* (HБП, XVI-II.4.136).
- [*Komisja Cywilno-Wojskowa Policyjna w[o]jewó[dz]twa wileń[sk]iego*] z magistratem głównym i całą municypalnością wydziału wileńskiego] z 1 czerwca 1792 r. (ГДГАМ, КП-9217).
- Komisja Cywilno-Wojskowa i Porządkowa w: mińskiego* z 8 marca 1790 r. (HБП, XVI-II.4.123).
- Komisja Cywilno-Wojskowa i Porządkowa województwa mińskiego* z 27 marca 1790 r. (HБП, XVIII.4.119).
- Komisja Cywilno-Wojskowa i Porządkowa województwa mińskiego* z 6 kwietnia 1790 r. (HБП, XVIII.4.127adl.; HБП, XVIII.3.3437).
- Komisja Cywilno-Wojskowa i Porządkowa województwa mińskiego* z 12 kwietnia 1790 r. (HБП, XVIII.4.118).
- Komisja Cywilno-Wojskowa i Porządkowa w: mińskiego* z 12 maja 1790 r. (HБП, XVIII.4.120).
- Komisja Cywilno-Wojskowa i Porządkowa województwa mińskiego* z 14 lipca 1790 r.
- Komisja Cywilno-Wojskowa i Porządkowa w: mińskiego* z 27 listopada 1790 r. *Uniwersał KCW i PW w: mińskiego względem zsyпки zbożowej*

- (НБП, XVIII.4.143 adl.).
- Komissya Policyi Obojga Narodów z 27 kwietnia 1792 r. Uniwersał względem publikacji i exekucji prawa pod tytułem = Deklaracja doczesna* (ГДГАМ, КП-15116).
- Komissya Cywilno-Wojskowa p[owia]tu piń[skiego] z 8 marca 1790 r.* (НБП, XVIII.4.128a).
- Komisja Policji ON (obwieszczenie) z 1.03.1792* (AC BBY, № 16848 (2)).
- Komisja Policji Obojga Narodów. Uniwersał Komisji Policji Obojga Narodów względem donoszenia o funduszach szpitalnych z 16 listopada 1791 r.* (ГДГАМ, КП-15116; ГАСА, Т.ЗВ. ЛМ, IX 27 арк. 304, IX 44 арк. 394; АПК 171 арк. 405).
- Komissya Policyi Obojga Narodów z 1 marca 1792 r. Uniwersał względem emigracji* (ГДГАМ, КП-9217).
- Komissya Policyi Obojga Narodów z 27 kwietnia 1792 r. Uniwersał względem publikacji i exekucji prawa pod tytułem = Deklaracja doczesna* (ГДГАМ, КП-15116).
- Komisja Porządkowa i Cywilno-Wojskowa powiatu grodzieńskiego z 5 kwietnia 1792 r.* (AC BBY № 24739).
- Komissya Porządkowa i Cywilno-Wojskowa powiatu grodzieńskiego z 6 lipca 1790 r.* (AC BBY № 17628).
- Kommissya Porządkowa i Cywilno-Wojskowa powiatu grodzieńskiego. Uniwersał ponawiający cenę na furazę z 21 kwietnia 1790 r.* (AC BBY № 24727).
- Kommissya Porządkowa i Cywilno-Wojskowa powiatu grodzieńskiego z magistratem miasta Grodna z 6 czerwca 1791 r.* (ГДГАМ, КП-17).
- Komisja Rzeczypospolitej Skarbu Obojga Narodów z 20 lutego 1792 r.* (ГДГАМ, КП-24).
- N. La Mare de, *Traité de la police: où l'on trouvera l'histoire de son établissement, les fonctions et les prerogatives de ses magistrats: toutes les loix et tous les reglemens qui la concernent: on y a joint une description historique et topographique de Paris & huit plans gravez, qui representent son ancien etat, & ses divers accroissemens: avec un recueil de tous les statuts et reglemens des six corps des marchands & de toutes les communautez des arts & métiers*, Paris, 1719-1722.
- J. Legowicz, *Katechizm dla ludzi życia wiejskiego*, Wilno, 1790.
- Lietuvos magdedburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 3. Kėidani-ai, Vilnius, 2002.
- List zaręczny upominany z instancji przedmieszczan grodzieńskich do szlachetnego magistratu grodzień[skiego] wydany z 15 grudnia 1786 r.* (ГДГАМ, КП-9217).
- [*Najjaśniejsza Komisjo*], 1777 (ГДГАМ, КП-9217).
- Materiały do dziejów Sejmu Czteroletniego*, oprac. J. Woliński, J. Michalski, E. Rostworowski, t. I-VI, Wrocław, 1955-1969.
- K. Mehlig, *Opisanie wybornego gospodarstwa w dobrach Szczorse*

- do JW. Chreptowicza podkanclerzego litt; należących w województwie nowogrodzkim leżących, «Pamiętnik Polityczny i Historyczny», R. 2, cz. V, maj 1783, s. 529-540.
- Objaśnienie Interessu miasta Sejmowego J. K. Mci Grodna, 1789 (Аддзел старадрукаў Ягелонскага шніверсітэта, № 14633 t. V).
- Obwieszczenie Komisji Policji Obojga Narodów, ułatwiającej opłatę należyci Szpitalowi Dzieciątka Jezus od kawalerów Orderu Świętego Stanisława z 15 listopada 1791 r.
- Ostrzeżenie do miast względem uniwersału o długach żydowskich z dnia 20 marca 1792 r. (ГДГАМ, КП-9217).
- «Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny», R. 10, cz. X, 1791, s. 865.
- Писцовая книга Гродненской экономии, т. II, Вильно, 1882.
- M. Poczobut-Odlanicki, Wiadomość o funduszu i dochodach szpitala i probostwa świętej Trójcy w mieście stołecznym W.X. Litt.: Wilnie będącego Przeświętej Komisji województwa wileńskiego do wyprowadzenia podatku ofiary na wojsko przeznaczonej z 21 września 1789 r.
- A. Popławski, Zbiór niektórych materii politycznych, Warszawa, 1774.
- Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1786-1794, oprac. T. Mizia, Wrocław, 1964.
- [Rezolucja na memoriał miasta Grodna] (ГДГАМ, КП-15116).
- F. Schulz, Podróż Inflantczyka z Rygi do Warszawy i po Polsce w latach 1791—1795 // Polska stanisławowska w oczach cudzoziemców, t. II, oprac. W. Zawadzki, Warszawa, 1963.
- D. Służka, Opisanie miasta Połocka na tej stornie Polski pozostałego, czyli bardziej obraz nieszczęśliwego stanu jego, «Dziennik Handlowy», 1788, R. III, № 1, s. 49-62.
- M. Sokolnicki, *Littre sur un Pont militaire executé a Grodno, sur le Niemen*, 1792.
- J. Sonnenfels von, *Grundsätze der Polizei, Handlung und Finanzwissenschaft*, Vien, 1765-1767.
- M. Starzeński, *Na schyłku dni Rzeczypospolitej (1757-1795)*, wyd. H. Mościcki, Warszawa, 1914.
- H. Stroynowski, *Nauka prawa przyrodzonego, politycznego, ekonomiki politycznej i prawa narodów*, Wilno, 1785.
- «Suplement do Gazet Warszawskich», № 17, 19, 1790.
- Komisja Policji Obojga Narodów. Obwieszczenie względem emigracji z 3 kwietnia 1792 r. (AC BBY, № 16848).
- Uniwersał determinujący cenę na wiktuały i furaże dostarczyć się mające żołnierzowi w marszu będących z 2 marca 1790 r. (AC BBY, № 24724).
- Uniwersał determinujący dostarczanie rekrutów z kantonów i opłacenie pieniędzy z 24 kwietnia 1792 r. (AC BBY, № 24741).
- Uniwersał do duchowieństwa i obywatelów powiatu grodzieńskiego względem dawania raportów

- o ludności, zafundowania parafialnych szkół, zachęcania do osadzania ludności zagranicznej, utrzymywania miar i wag, ścigania dezertarów i hultajów i wnoszenia podatków z 31 grudnia 1789 r. (AC BBY, № 16849).
- Uniwersał donoszący o ustanowionej cenie na moście i promie na rzece Niemnie będących oraz o utrzymanie onych i reparowanie dróg z 20 sierpnia 1791 r.* (AC BBY, № 24733).
- Uniwersał Komisji Policji Obojga Narodów do miast wolnych O.N. względem spokojności, raportów, długów i składek miast wolnych z 15 października 1791 r.* («Dziennik Ekonomiczno-Handlowy», R. VI, cz. XII, 1791, bez пагінацыі (побач с. 464); ГАСА, АПК 208 с. 180-196; 232 арк. 34-38адв.
- Uniwersał Kommissyi Policji Obojga Narodów, nakazujący rewizję miast wolnych dla podziału onych na cyrkuły i dozory z 29 listopada 1791 r.* (ГДГАМ, КП-9217).
- Uniwersał Komisji Policji Obojga Narodów względem Cyganów z 29 grudnia 1791 r.* (ГДГАМ, КП-15116; ГАСА, АПК 171 арк. 410).
- Uniwersał obligujący obywatelów o czynienie wczesnego zapasu na dostarczenie furazów 23.02.1790 r.* (AC BBY № 24723).
- Uniwersał od N.N. Rzpłtej Stanów, obwieszczenie o prawach w zamiarze pospol[itej] obrony uchwalonych z 26 maja 1792 r.* (AC BBY, № 24744; ГДГАМ, КП-15116).
- Uniwersał ogłaszający list obwieszczalny marszałków sejmowych z 14 sierpnia 1790 r.* (AC BBY, № 24732).
- Uniwersał uwiadamiający o myśli prawa względem dawania podwód żołnierzom z 14 stycznia 1790 r.* (AC BBY, № 24722).
- Uniwersał ustanawiający cenę na produkta w mieście JKMci Grodnie z 4 maja 1790 r.* (AC BBY, № 24728).
- Uniwersał uwiadamiający obywatelów o lustracji dymów prawem sejmu terażniejszego determi-nowanej o poleceniach JWW Komisarzom lustrującym też dymy z 31 maja 1790 r.* (AC BBY № 24730).
- Uniwersał uwiadamiający obywatelów pttu grodzieńskiego względem importacji w racie terażniejszej marcowej podatku dodatkowego z woli prawa oraz laudum prześwietnego pttu grodzieńskiego z 1792 r.* (AC BBY, № 24735).
- Kommissya Policji Obojga Narodów. Uniwersał względem przychodniów z 15 maja 1792 r.* (ГДГАМ, КП-9217; ГАСА, ТЗв. ЛМ, IX 44 арк. 370).
- Uniwersał względem zbiegów, przychodniów, ludzi zagranicznych i form urlopów, paszportów, zaświadczeń, biletów tudzież względem reparacyi dróg* (НБП, XVIII.4.133).
- Komissya Cywilno-Wojskowa i Porządkowa w: mińskiego z 29 lipca 1790 r.* (НБП, XVI-II.4.137).

Urządzenie Komisji Cywilno-Wojskowej i Porządkowej województwa mińskiego dla porządku miasta JKMcі mińska magistratowi tegoż miasta na sessji dnia 30 miesiąca kwietnia 1790 roku wydane (НБП, № XVIII.4.121).

Uwiadomienie o przekopanych kanałach w Wielkim Xięstwie Litewskim, «Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny», R. IX, cz. 3, 1790, s. 222-226.

Uwagi nad komisjami w Litwie, «Pamiętnik Historyczno-Polityczno-Ekonomiczny», R. 10, cz. IV, 1791, s. 321-331.

Volumina Legum, t. VIII, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860; t. IX, Kraków, 1889.

M. Wielhorski, *O przywróceniu dawnego rządu według pierwsiastkowych Rzeczypospolitej ustaw*, 1775.

J. Wybicki, *Listy patriotyczne*, opr. K. Opalek, Wrocław, 1955.

Wykład przywilejów szczególnych miasta J.K. Mci sejmowego Grodna do JWW. kanclerzów i prześw: deputacji podany (НБП, XVI-П.3.7583).

Z protokołu Komisji Wojskowej Obójga Narodów z 11 października 1791 r. (ГДГАМ, улётка).

M. Zwarski, J. Derukoff, I. Tarankiewicz, *Opisanie stanu miasta Mińska w prowincji Lit. leżącego*, «Dziennik Handlowy», R. I, cz. 9-10, 1786, s. 475-478.

Літаратура

Я. Анішчанка, Гарнец // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*, т. 2, с. 488.

Я. Анішчанка, Камень // *Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя*, т. 2, Мінск, 2005, с. 25.

Г. Барышаў, *Смаргонская акадэмія* // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*, т. 6, кн.1, Мінск, 2001, с. 363.

С. Бершадский, *Литовские евреи*, Санкт-Петербург 1883.

Ю. Бохан, *Войска* // *Вялікае княства Літоўскае*, т.1, Мінск, 2005, с. 110.

Бочка віленская // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*. т. 2, с. 634.

Г. Брэгер, *Хаццюкова*, Мінск, 2001.

Т. Габрусь, А. Кулагін, Ю. Чантурья, А. Квігніцкая, М. Ткачоў, *Страчаная спадчына*, Мінск, 1998.

Н. Горбачевский, *Каталог древним актовым книгам губерний: Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской, а также книгам некоторых судов губерний Могилёвской и Смоленской, хранящихся в Центральном Архиве в Вильне*, Вильно, 1872.

М. Каладзінскі, *Скамарохі* // *Этнаграфія Беларусі*, Мінск, 1989, с. 463, 470-471.

М. Камінскі, В. Насевіч, *Адміністрацыйна-тэрытарыяльны падзел Беларусі* // *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*. т. 1, Мінск, 1993, с. 55.

- Е. Квитницкая, *Планировка Гродно в XVI-XVIII вв.*, «Архитектурное наследство», 1964, № 17, с. 11-38.
- А. Кулагін, *Каталіцкія храмы Беларусі*, Мінск, 2001.
- П. Лойка, *Феодальная гаспадарка // Гісторыя Беларусі*, т. 3, Мінск, 2004, с. 170-178.
- С. Марозава, *Лаўрышаўскі манастыр // Рэлігія і царква на Беларусі*, Мінск, 2001, с. 176—177.
- Слоні́мская езуіцкая рэзідэнцыя // Вялікае княства Літоўскае*, т. 2, Мінск, 2006, с. 585.
- Статут Вялікага княства Літоўскага 1588. Тэксты, даведнік, каментарыі*, Мінск, 1989.
- Халопенічы // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі*, т. 6, Мінск, 2001.
- А. Цітоў, *Гарадская геральдыка Беларусі*, Мінск, 1989.
- В. Цітоў, *Гаць // Вялікае княства Літоўскае. Энцыклапедыя*, т. 1, Мінск, 2005, с. 571.
- А. Цітоў, *Пячаткі старажытнай Беларусі: нарысы сфрагістыкі*, Мінск 1993.
- Ю. Чантурья, *Гарады і час // Т. Габрусь, А. Кулагін, Ю. Чантурья, А. Квітницкая, М. Ткачоў, Страчаная спадчына*, Мінск 1998.
- І. Ягорава, *Мядзвежыя пацехі // Этнаграфія Беларусі*, Мінск, 1989, с. 330/
- Ю. Якімовіч, *Пінскі палац // Архітэктура Беларусі*, Мінск, 1993, с. 390.
- Ph. Ariès, *Człowiek i śmierć*, Warszawa, 1992.
- N. Assorodobraj, *Początki klasy robotniczej*, wyd. 2, Warszawa, 1966.
- M. Bałaban, *Polskie żydostwo w okresie sejmu Wielkiego i powstania Kościuszki // Księga pamiątkowa ku czci Berko Joselewicza pułkownika Wojsk Polskich w 125-letnią rocznicę jego bohaterskiej śmierci 1809-1934*, pod red. M. Bałabana, Warszawa, 1934, s. 9-44.
- G. Bałtruszajtys, «Zgromadzenie ludu miejskiego» według projektu i ustaw Sejmu Czteroletniego // *Parlament, prawo i ludzie*, Warszawa 1996, s. 47-54.
- B. Baranowski, *Ludzie gościńca w XVII i XVIII w.*, Łódź, 1986.
- B. Baranowski, *Produkcja rolnicza // Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, t. IV, Wrocław 1978, s. 47-49.
- B. Baranowski, *Rybołówstwo // Historia kultury materialnej Polski w zarysie*, t. IV, Wrocław 1978, s. 59-60.
- I. Baranowski, *Komisje porządkowe (1765-1788) // Rozprawy Akademii Umiejętności Wydziału Historyczno-Filozoficznego*, s. II, t. XXIV, Kraków 1907, s. 107-150.
- J. Bardach, B. Leśniadorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, t. 2, Warszawa 1966.
- J. Bardach, B. Leśniadorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1998.
- J. Bardach, *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań, 1988.

- J. Baszkiewicz, *Mysł polityczna wieków średnich*, Poznań, 1998.
- D. Beauvois, *Szkołnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1803-1832*, t. 2, Rzym-Lublin, 1991.
- J. Bentham, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (<http://www.econlib.org/library/Bentham/bnthPML.html>).
- A. Berdecka, I. Turnau, *Życie codzienne Warszawy w okresie Oświecenie*, Warszawa, 1969.
- L. Bienkowski, *Kościół w Polsce. Wieki XVI-XVIII // Studia nad historią kościoła katolickiego w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego, t. 2, Kraków, 1969.
- M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław, 1986.
- A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. III, Warszawa 1900.
- M. Brensztejn, *Zbiór rękopisów Uniwersyteckiej Biblioteki Publicznej w Wilnie*, «Ateneum Wileńskie», t. 8, 1931-1932.
- P. Chaunu, *Cywilizacja wieku Oświecenia*, Warszawa, 1993.
- W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977.
- E. Danowska, *Podatek skórowy i od rzezi 1789-1793*, «Studia Historyczne», R. XLIX, 2006, z. 2 (194), s. 139-152.
- E. Danowska, *Komisja Skarbu Koronnego – Zakres władzy i odpowiedzialności*, «Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie», R. XLI, 1995, s. 45-62.
- M. Drozdowski, *Podstawy finansowe działalności państwowej w Polsce 1764-1793*, Warszawa-Poznań 1975.
- Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, z. 5: *Wielkie Księstwo Litewskie*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa i W. Krajewski, Wrocław—Kraków, 1954.
- Wł. Dzwonkowski, *Polacy w armii Katarzyny*, «Biblioteka Warszawska», t. 289, Warszawa 1913. s. 88-124.
- A. Eisenbach, *Do kwestii walki klasowej w społeczeństwie żydowskim w Polsce w drugiej połowie XVIII w.*, «Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego», 1956, № 17-18, s. 129-170.
- Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, Warszawa, 1981.
- S. Gąsiorowski, *Karaimi w Koronie i na Litwie w XV-XVIII wieku*, Kraków-Budapeszt.2008.
- B. Geremek, *Litość i szubienica*, Warszawa, 1989.
- J. Giergielewicz, *Zarys historii Korpusu Inżynierów w epoce Stanisława Augusta*, t. 2, Warszawa, 1933.
- I. Gieysztorowa, *Badania nad historią zaludnienia Polski*, «Kwartalnik Historii Kultury Materialnej», Warszawa, 1963, № 3-4, s. 523-562.
- I. Gieysztorowa, *Wstęp do demografii staropolskiej*, Warszawa, 1976.
- J. Gordziejew, *Civilinės karinės tvarkos komisijos ir Lietuvos*

- Didžiosios Kunigaikštystės miestai ketverių metų seimo laikotarpiu // Viešosios ir privačiosios erdės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius, 2008, s. 253-263.
- J. Gordziejew, *Próby reform miejskich w Grodnie w dobie Oświecenia*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie”, Kraków, 2001, s. 227-257.
- J. Gordziejew, *Z dziejów Komisji Porządkowych Cywilno-Wojaskowych w Wielkim Księstwie Litewskim*, „Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie”, 2002, s. 167-192.
- J. Gordziejew, *Źródła do dziejów Komisji Cywilno-Wojaskowych w Wielkim Księstwie Litewskim z lat 1789-1792 // Rzeczpospolita państwem wielu narodowości i wyznań XVI-XVII-II wiek*, red. T. Ciesielski, A. Filipczak-Kocur, Warszawa-Opole, 2008, s. 143-146.
- A. F. Grabski, *Mysł historyczna polskiego Oświecenia*, Warszawa, 1976.
- Grodno, wyd. 2, 1936.
- Historia doktryn politycznych i prawnych do początku XX wieku. Materiały źródłowe*, Lublin, 2003.
- Historia kultury materialnej Polski*, pod red. Z. Kamińskiej i B. Baranowskiego, t. IV, Wrocław 1978.
- Historia Polski*, opr. C. Bobińska, S. Herbst, E. Rostworowski, W. Rusiński, t. 2, 1958.
- I. Homola-Dzikowska, *Pamiętnik Historyczno-Polityczny Piotra Świtkowskiego 1782—1792*, «Rozprawy i Studia UJ», 1960, t. XX, s. 132—133.
- W. Hoyer, *Zagadnienie wolnego handlu w literaturze i publicystyce polskiej końca XVIII w.*, «Rocznik Biblioteki Wyższej Szkoły Handlowej w Warszawie», 1925, R. II, z. 2.
- R. Ingarden, *Rzeki i kanały żeglowne w b. trzech zaborach i znaczenie ich gospodarcze dla Polski*, Kraków, 1922.
- H. Izdebski, *Historia administracji*, Warszawa, 1984.
- H. Izdebski, *Historia myśli politycznej i prawnej*, wyd. 2, Warszawa, 1996.
- H. Izdebski, *Z dziejów najwyższej jednostki podziału terytorialnego w państwach nowożytnych. Prowincja - departament - region*, «Państwo i prawo», R. 32, Warszawa, 1977, z. 2.
- J. Jankowska, *Źródła do dziejów medycyny w Polsce w aktach Komisji policji Obojga narodów i komisji policji Koronnej (1791-1794)*, «Źródła i dokumenty do historii medycyny», № 3, Warszawa, 1955.
- J. Jankowski, *Mosty w Polsce (od czasów najdawniejszych do końca dziejów wojny światowej. Monografie z dziejów nauki i techniki*, t. 83, Wrocław, 1973.
- R. Jasas, L. Truska, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų surašymas 1790 m.*, Vilnius 1972.
- J. Jedlicki, *Klejnot i bariery społeczne. Przeobrażenia szlachectwa polskiego w schyłkowym okresie feudalizmu*, Warszawa, 1968.

- Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski, *Historia państwa i prawa Polski*, wyd. 2, t. II, red. J. Bardach, Warszawa, 1966.
- W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 1-2, wyd. 4, Kraków, 1895.
- W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, t. 1, Warszawa, 1991.
- J. Kleczyński, *Spisy ludności w Rzeczypospolitej Polskiej // Rozprawy Akademii Umiejętności*. Wydział Historyczno-Filozoficzny, t. XXX, Kraków, 1894, s. 33-61.
- F. Koneczny, *Dzieje administracji w Polsce*, Wilno, 1924.
- W. Konopczyński, *Dzieje Polski nowożytnej*, t. 2, Warszawa, 1986.
- T. Korzon, *Komisje porządkowe Cywilno-Wojskowe wojewódzkie i powiatowe w latach 1790-1792*, «Ateneum», R. VII, t. 1, z. 1, Warszawa, 1882, s. 427-455.
- T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764-1794)*, t. I-III, V, Kraków-Warszawa, 1897.
- S. Kościałkowski, *Z dziejów Komisji Skarbowej Litewskiej w początkach panowania Stanisława Augusta (1765-1780)*, «Ateneum Wileńskie», R. II, Wilno, 1923, s. 21-38.
- S. Kościałkowski, *Antoni Tyzenhauz podskarbi nadworny litewski*, t. 1-2, Londyn, 1970-1971.
- J. Kowecki, *U początków nowoczesnego narodu // Polska w epoce Oświecenia: państwo, społeczeństwo, kultura*, pod. red. B. Leśnodorski, Warszawa, 1971, s. 106-170.
- P. Kramerówna, *Żydowskie cechy rzemieślnicze w dawnej Polsce*, «Miesięcznik Żydowski», 1932, t. 2, s. 259-298.
- J. I. Kraszewski, *Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy*, t. 1, Wilno, 1840.
- Z. Kuchowicz, *Obyczaje staropolskie XVII-XVIII wieku*, Łódź, 1975.
- S. K. Kuczyński, *Polskie herby ziemskie. Geneza, treści, funkcje*, Warszawa, 1993.
- W. Kula, *Miary i ludzie*, Warszawa, 2004.
- W. Kula, *Rozwój gospodarczy Polski XVI-XVIII w.*, Warszawa, 1993.
- W. Kula, *Szkice o manufakturach XVIII wieku*, cz. 2, Warszawa, 1956.
- B. Kumor, *Ze statystyki ludnościowej na Litwie II połowie XVIII w.*, «Przeszłość demograficzna Polski», t. 8, 1975, s. 57-67.
- J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno, 1912.
- Z. Kurzowa, *Język polski na kresach północno-wschodnich // Studia nad polszczyzną kresową*, t. 1, red. J. Riegera i W. Werenicza, Wrocław, 1982.
- S. Kutrzeba, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, t. 1, Lwów-Warszawa-Kraków, 1925; t. 2, 1926.
- B. Leśnodorski, *Dzieło Sejmu Czteroletniego (1788-1792). Studium historyczno-prawne*, Wrocław, 1951.
- E. Lipiński, *Studia nad historią polskiej myśli ekonomicznej*, Warszawa, 1956.
- S. Łoza, *Architekci i budowniczowie w Polsce*, Warszawa, 1954.

- M. Machynia, V. Rakutis, Cz. Srzednicki, *Oficerowie wojska Wielkiego księstwa Litewskiego 1777-1794. Spisy*, Kraków, 1999.
- D. Malec, J. Malec, *Historia administracji nowożytnej*, Kraków, 1996.
- D. Malec, J. Malec, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków, 2000.
- J. Malec, *Nobilacje w Europie epoki nowożytnej // Dawne prawo i myśl prawnicza. Prace historyczno-prawne poświęcone pamięci Wojciecha Marii Bartla*, pod red. J. Malca i W. Uruszczaka, Kraków, 1995, s. 245-252.
- J. Malec, *O recenzji Wacława Uruszczaka uwag kilka*, «Czasopismo Prawno-Historyczne», t. 41, z. 1, 1989 z. 1, s. 209-215.
- J. Malec, *Polska myśl administracyjna XVIII wieku // Rozprawy habilitacyjne UJ*, № 120, Kraków, 1986.
- J. Malec, *Polska myśl administracyjna XVIII wieku*, Kraków, 2008.
- J. Malec, *Szkice z dziejów federalizmu i myśli federalistycznej w nowożytnej Europie*, Kraków, 2003.
- J. Malec, *Narodziny polskiego prawa administracyjnego // Studia z dziejów administracji nowożytnej*, Kraków, 2003, s. 99-111.
- J. Malec, *Walka szlachty litewskiej o zachowanie III Statutu w drugiej połowie XVIII w.*, «Czasopismo Prawno-Historyczne», t. 44, 1992, z. 1-2, s. 65-72.
- A. Manikowski, *Transport do schyłku XVIII w. // Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 r.* O-Ż, Warszawa, 1981, s. 415-430.
- J. Michalski, *Sprawa miejska w opinii szlacheckiej przed Sejmem Czteroletnim*, «Przegląd Historyczny», t. 42, 1951, s. 291-303.
- J. Michalski, *Zagadnienie polityki antycechowej w czasach Stanisława Augusta*, «Przegląd Historyczny», t. XLV, 1954, s. 635-651.
- R. Mienicki, *Archiwa Wielkiego Księstwa Litewskiego // Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu historyków Polskich w Wilnie 17-20 września 1935 r.*, t. 1, Lwów, 1935.
- R. Mienicki, *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku*, Warszawa, 1923.
- T. Mizia, *Komisje Porządkowe Cywilno-Wojskowe a szkolnictwo parafialne w okresie Sejmu Czteroletniego*, «Rozprawy z dziejów Oświaty», t. 6, Wrocław, 1963, s. 40-87.
- M. Moroz, *Działalność Józefa Markiewicza w Ekonomii Grodzieńskiej za rządów Antoniego Tyzenhauza*, «Białostoczczyzna», 1998, № 1, s. 15-35.
- M. Moroz, *Józef Markiewicz – komornik województwa wileńskiego (2 połowa XVIII wieku) // Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność*, Toruń, 1996, s. 219-230.
- W. Morozow, *Działalność architektów warszawskich i wileńskich na Białorusi w końcu XVIII i w pierwszej połowie XIX w.*, «Bi-

- uletyn Historii Sztuki», R. 52, 1990, № 3-4, s. 272.
- Z. Niedziela, *Szkoły bazyliarskie na Białorusi w świetle raportów Komisji Edukacji Narodowej // Unia brzeska: geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich*, red. R. Łużny, F. Ziejka, A. Kępiński, Kraków, 1994, s. 358-364.
- T. Nowak, J. Wimmer, *Dzieje oręża polskiego do roku 1793*, Warszawa 1968.
- J. Oczapowski, *Policysci zeszłego wieku i nowożytna nauka administracji. Przyczynki do dziejów tej nauki*, Warszawa, 1882.
- K. Paździor, *Edukacja jako narzędzie polityki wyznaniowej Sejmu Wielkiego wobec innowierców*, «Nasza Przeszłość», t. 100, 2003, s. 329-365.
- J. Pokora, *Obraz Najjaśniejszego Pana Stanisława Augusta (1764-1770). Studium z ikonografii władzy*, Warszawa, 1993.
- J. Polanowska, *Sacco Józef // PSB*, t. XXXIV, Wrocław 1992-1993, s. 251-253.
- L. Postołowicz, *Józef de Sacco - architekt JKMcI na Grodzieńszczyźnie*, «Białostoczyszna» 1995, № 1, s. 201-205.
- J. Ptaśnik, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, Warszawa, 1949.
- E. Rabowicz, *Jeleński Gedeon // Polski Słownik Biograficzny*, t. XI, s. 140-141.
- L. Ratajczyk, *System zaopatrzenia i uzbrojenia wojska Rzeczypospolitej w okresie reform Sejmu Czteroletniego 1788-1792*, «Materiały i Studia», № 22, Warszawa, 1973.
- L. Ratajczyk, *Wojsko i obronność Rzeczypospolitej 1788-1792*, Warszawa, 1975.
- L. Ratajczyk, *Przeobrażenie kadry oficerskiej i podoficerskiej wojska polskiego w XVIII wieku*, Warszawa, 1979.
- L. Ratajczyk, *Przezwyciężenie kryzysu militarnego Polski przed reformami Sejmu Czteroletniego*, Warszawa, 1975.
- L. Ratajczyk, *Przyczynek do sprawy werbunku i poboru rekrutów na ziemiach polskich w XVIII wieku // Studia i materiały do historii wojskowości*, t. 15, cz. 1, Warszawa, 1969, s. 61-72.
- L. Ratajczyk, *Sprawa rozbudowy regularnego wojska polskiego u schyłku XVIII w. i jego rola w patriotycznym integrowaniu społeczeństwa*, «Dzieje Najnowsze», № 3, t. 15, 1983, s. 3-20.
- L. Ratajczyk, *Wojsko i obronność Rzeczypospolitej 1788-1792*, Warszawa, 1975.
- S. Rosiak, *Bonifratrzy w Wilnie 1635-1921*, Wilno, 1928.
- E. Rostworowski, *Ilu było w Rzeczypospolitej obywateli szlachty?*, «Kwartalnik Historyczny», R. 94, 1987, № 3, s. 3-40.
- E. Rostworowski, *Miasto i mieszczaństwo w ustroju Trzeciego Maja // Sejm Czteroletni i jego tradycje*, pod red. J. Koweckiego, Warszawa, 1991, s. s. 138-150.
- E. Rostworowski, *Polska w układzie sił politycznych Europy XVIII wieku // Polska w epoce Oświeceni-*

- nia, pod red. B. Leśnodorskiego, Warszawa, 1971, s. 11-59.
- E. Rostworowski, *Reforma pawłowska Pawła Ksawerego Brzostowskiego (1767-1795)*, «Przegląd Historyczny», t. 44, z. 1-2, 1953, s. 99-152.
- J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski*, Poznań, 1947.
- J. Rutkowski, *Wokół teorii ustroju feudalnego*, Warszawa, 1982.
- R. Rybarski, *Skarbowość Polski w dobie rozbiorowej*, Kraków, 1937.
- I. Schipper, *Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach polskich*, Warszawa, 1937.
- Senatorowie i posłowie Sejmu Wielkiego*, opr. J. Kowecki, noty H. Małachowicz, Warszawa, 1991.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. VII, Warszawa, 1886.
- W. Smoleński, *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*, Kraków, 1897.
- W. Smoleński, *Przewrót umysłowy w Polsce wieku XVIII. Studia historyczne*, Warszawa, 1923.
- [*Spis mieszkańców Grodna w 1794 r.*] // *Grodno w XVIII wieku. Miasto i ludność (na tle trendów rozwojowych od średniowiecza do 1939 roku)*, red. A. Woltanowski i J. Urwanowicz, Białystok, 1997.
- T. Srogosz, *Problemy sanitarno-zdrowotne w działalności administracji Rzeczypospolitej w okresie stanisławowskim*, Łódź, 1993.
- T. Srogosz, *Zakres działalności władz państwowych w szpitalnictwie Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1768-1794*, «Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie», seria: Zeszyty Historyczne, z. 4, 1997, s. 243-260.
- W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, Warszawa, 1983.
- I. Szczepankowska, *Studia nad polszczyzną epoki stanisławowskiej*, «Białostockie Studia Językoznawcze», t. 7, 2004.
- J. Starościaniak, *O administracji polskiej w XVIII wieku*, «Państwo i Prawo», R. VII, z. 5-6, Warszawa, 1952, s. 717-732.
- A. Sujkowski, *Geografia ziem dawnej Polski*, wyd. 2, Poznań, 1921.
- J. Sułkowski, *Szczegóły historyczne wojny polsko-rosyjskiej na Litwie 1792 roku*, Poznań, 1923.
- R. Šmigelskytė-Stukienė, *Tarp tradicijų ir inovacijų: Upytės pavilto bajorija XVIII a. pabaigoje // Iš Panevėžio praities: Upytės žemei 750 metų*, Panevėžys, 2004, s. 92-114, <http://www.paneveziomuziejus.lt/get.php?f.175>.
- I. Szybiak, *Szkolnictwo Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim*, Wrocław, 1973.
- I. Szybiak, *Szkoły parafialne w Wielkim Księstwie Litewskim w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, «Rozprawy z dziejów Oświaty», t. 11, Wrocław, 1968, s. 99-124.
- J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa, 2001.
- S. Szymański, *Urbanistyczno-architektoniczne formowanie się Grodna w okresie od XIV do XVI*

- II wieku, «Rocznik Białostocki», 1970, s. 237-262.
- J. Topolski, *Gospodarka // Polska w epoce Oświecenia: państwo, społeczeństwo, kultura*, pod. red. B. Leśnodorski, Warszawa, 1971, s. 171-211.
- W. Trzebiński, *Nadzór budowlany i przepisy policyjno-budowlane w Polsce oświecenia jako środki naprawy miast królewskich // Miasta doby feudalnej w Europie Środkowo-wschodniej*, red. A. Gieysztor i T. Rosłanowski, Poznań-Toruń, 1976, s. 253-274.
- H. Turska, *Leksykalne pożyczki białoruskie w języku polskim (doba staropolska)*, «Sprawozdania z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych», R. 13, Wrocław, 1970, z. 2 (57), s. 77-92.
- H. Turska, *O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie // Studia nad polszczyzną kresową*, t. 1, Wrocław, 1982.
- W. Uruszczyk, *W sprawie dziejów polskiej myśli administracyjnej. Uwagi w związku z pracą Jerzego Malca*, «Czasopismo Prawno-Historyczne», t. 39, z. 2, 1987, s. 187-198.
- Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku, Spisy*, oprac. H. Lulewicz i A. Rachuba, Kórnik, 1994.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy, t. I. Województwo wileńskie XIV-XVIII wiek*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, przy współpracy U. Jemialianczuka i A. Macuka, Warszawa, 2004.
- A. Wallis, *Socjologia wielkiego miasta*, Warszawa, 1967.
- Z. Wielebska, *Krakowska komisja porządkowa cywilno-wojskowa (1789-1794) // «Rocznik Historyczno-Dydaktyczny WSP w Krakowie»*, R. 12, Kraków, 1987, s. 187-197.
- T. Wierzbowski, *Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji Narodowej 1773-1794*, Kraków, 1921.
- T. Wierzbowski, *Vademecum*, Lwów-Warszawa, 1926.
- W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, Warszawa, 2007.
- J. Wojakowski, *Straż praw (1791-1792)*, Warszawa, 1982.
- J. Wojtowicz, *Miasta epoki Oświecenie, ich rola w rozwoju kultury // Polska w epoce Oświecenia: państwo, społeczeństwo, kultura*, pod. red. B. Leśnodorski, Warszawa, 1971, s. 212-240.
- J. Wojtowicz, *Miasto europejskie w epoce Oświecenia w rewolucji francuskiej*, Warszawa, 1972.
- A. Wolański, *Wojna polsko-rosyjska 1792 roku*, R. II, Poznań, 1922.
- W. Zahorski, *Pierwsze szpitale wileńskie // «Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego»*, t. 1, Wilno, 1925, s. 65-72.
- A. Zahorski, *Centralne instytucje policyjne w Polsce w dobie rozbiorów*, Warszawa, 1959.
- Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864*, t. II, pod red. J. Sikorskiego, Warszawa, 1966.

- L. Zasztowt, *Kresy 1832-1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa, 1997.
- T. Zielińska, *Poczet polskich rodów arystokratycznych*, Warszawa, 1997.
- K. Zienkowska, *Polski stan trzeci pod koniec XVIII w.*, «Samorząd Terytorialny», № 7-8, Warszawa, 1992, s. 14-18.
- K. Zienkowska, *Sławetni i urodzeni. Ruch polityczny mieszczaństwa w dobie Sejmu Czteroletniego*, Warszawa, 1976.
- A. Żabko-Potopowicz, *Praca najemna i najemnik w rolnictwie w Wielkim Księstwie Litewskim w wieku osiemnastym na tle ewolucji stosunków rolnictwie*, Warszawa, 1929.
- A. Żbikowska-Migoń, *Dzieje książki u jej funkcji społecznej. Wiek XVI-II*, Wrocław, 1987.
- L. Żytkowicz, *Rządy Repnina na Litwie w latach 1794-1797 // Rozprawy Wydziału III Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie*, t. X, Wilno, 1938.